

CANTHARELLEN, SOMS LEKKER LASTIG

Henk Huijser

Aphylophorales-werkgroep “Cristella”

Frederikstraat 6, 5671 XH Nuenen

Huijser, H. 2007. Chanterelles, sometimes nice and difficult. *Coolia* 50(2): 68–70.

Of the five species and three varieties of the genus *Cantharellus* (including *Craterellus* and *Pseudocraterellus*) listed for The Netherlands, only one, *Cantharellus cibarius*, occurs with any regularity. The chances of finding other species and varieties are greater in Belgium and Germany. The author describes some of his rare finds over the last thirty years and the difficulties experienced in identifying the species. Besides *C. cibarius* with var. *bicolor*, var. *amethysteus* and forma *albus*, species discussed include *C. cinereus*, *C. tubaeformis*, *C. pallens*, *C. ferruginascens*, *C. aurora*, *C. subpruinosis* and *C. alborufescens*.

Wie in Nederland op een willekeurige excursie van de NMV meer dan één Cantharelachtige onder ogen krijgt, beleeft mycologisch gezien al een buitengewone dag. Beperken we de Cantharelachtigen hier tot de geslachten *Cantharellus*, *Craterellus* en *Pseudocraterellus* dan noemt het inmiddels wat op leeftijd gekomen Overzicht van de Paddestoelen in Nederland (Arnolds *et al.*, 1995) vijf soorten plus drie variëteiten. Van beide laatstgenoemde geslachten gaat het slechts om van elk één soort, namelijk de uiterst zeldzame Hoorn-van-overvloed (*Craterellus cornucopioides*) respectievelijk de thans zeer zeldzame (vroeger vrij algemene) Kleine trompetzwam (*Pseudocraterellus undulatus*). De overige drie soorten vinden we onder het genus *Cantharellus*, te weten: de Grauwe cantharel (*C. cinereus*), geldt als uitgestorven, zover bekend na 1950 niet meer gevonden, de zeldzame Trechtercantharel (*C. tubaeformis*) met zijn gele variëteit *lutescens* en de gelukkig nog vrij algemene Hanekam (*C. cibarius*) met twee weer zeer zeldzame variëteiten, *bicolor* en *amethysteus*. Deze beide variëteiten worden tegenwoordig door sommige mycologen ook als goede soorten beschouwd. Voorts laat zowel biochemisch als genetisch onderzoek van de laatste jaren zien dat o.a. de Grauwe cantharel, de Trechtercantharel en mogelijk ook de Kleine trompetzwam nauwer verwant zijn aan de Hoorn-van-overvloed dan aan de Hanekam en dus beter binnen het geslacht *Craterellus* passen (bijv. Eyssartier & Buyck, 2000).

Uitgezonderd de Hanekam zijn dus alle soorten vrij zeldzaam tot uiterst zeldzaam; hierdoor is het in Nederland nauwelijks mogelijk binnen redelijke tijd de verschillende soorten in al hun variabiliteit te leren kennen. Illustratief is ook het gegeven dat de auteur in de afgelopen dertig jaar in Nederland beneden de grote rivieren bijv. slechts éénmaal de Hoorn-van-overvloed heeft gevonden (Valkenburg, Schaelsberg). Op dezelfde helling groeide ook een van de bij beschadiging ‘bruinende’ Cantharellen, die met de tabel van Eef Arnolds (Coolia, 1998) als Roestvlekkencantharel (*C. pallens* of *C. ferruginascens*) werd gedetermineerd. Zowel van de Trechtercantharel als van de Kleine trompetzwam zijn hem in deze dertig jaar slechts drie vindplaatsen bekend geworden. Wel bijzonder was de ontdekking van een mycelium van de Kleine trompetzwam eind jaren '70 dat uitsluitend, ook recent nog, bijna witte (crèmekleurig, droog ook met zwak roze zweem) vruchtlichamen voortbrengt (Oirschotse dijk, Eindhoven). Overgangen met de in hetzelfde gebied groeiende normaal grijsbruin ge-

kleurde exemplaren werden in al die tijd niet gevonden. Ook van andere soorten Cantharellen zijn dit soort kleurvormen bekend waarbij het pigment of een van de kleurstoffen ontbreekt. De meeste zijn in de literatuur uitvoerig beschreven en berusten waarschijnlijk op kleine genetische defecten of verschillen; mogelijk missen ze het gen (of de genen) dat (die) voor de vorming van een pigment verantwoordelijk is (zijn). Opvallende voorbeelden zijn, door het ontbreken van het bruine pigment, zuiver gele vormen van de Trechtercantharel en de niet uit Nederland bekende *C. aurora* (Plaat 5). Voor wat betreft het voorkomen van bijna witte vormen van de Kleine trompetzwam was in de geraadpleegde literatuur echter niets te vinden. Niet uit te sluiten valt, dat het praktisch volledig ontbreken van een pigment zijn oorzaak vindt in omgevingsfactoren, bijv. het uitgeput raken van bepaalde componenten in de voedingsbodem of een om andere reden (gedeeltelijk) gestoord geraakte stofwisseling. Zo werd een aantal jaren geleden éénmaal een volledig wit exemplaar van de Hanekam (forma *albus*) gevonden (Eindhovens kanaal), bijna zeker van hetzelfde mycelium dat eerder in het seizoen normaal gekleurde vruchtlichamen had voortgebracht. Tot op heden is het niet gelukt daar een nieuw exemplaar te verzamelen.

Uit bovenstaande is hopelijk duidelijk geworden dat het zuiden van het land weliswaar sporadisch wat aantrekkelijks oplevert, maar dat het voor wat Cantharelachtigen betreft zeker geen vetpot is. Nee, dan bieden de door de NMV georganiseerde buitenlandse werkweken naar bijv. de Duitse middelgebergten of de Belgische Ardennen al gauw heel wat meer op dit gebied. Bovendien komen daar ook een aantal niet uit ons land bekende soorten voor. Als voorbeeld voor de ‘Cantharellenrijkdom’ in genoemde gebieden kan dienen een excursie in de omgeving van Jalna (2004, Ardennen) onder leiding van bevriende Vlaamse mycologen waarbij op één dag zes soorten ter tafel kwamen, of de afgelopen buitenlandse werkweek te Idar-Oberstein (Rheinland Pfalz) met acht soorten, waarbij drie vondsten van taxa rond de gewone Hanekam de aanleiding vormden voor dit artikel. Nooit eerder was mij een Hanekam onder ogen gekomen met lila gekleurde schubjes als hoedbekleding, vooral aan de rand (Plaat 4). Het toeval wil dat ik deze soort het afgelopen seizoen ook op een andere plek in Duitsland (Oberhof) aantrof, zodat voor mijzelf de discussie – variëteit of aparte soort – nu wel gesloten is. Behalve de gekleurde schubjes is de typische geur veel minder opvallend tot afwezig; ook de sporenmaten zijn wat groter hetgeen resulteert in een praktisch twee keer zo groot sporenvolume. Genoeg verschillen om de Amethisthanekam (*C. amethysteus*) voorlopig, tot DNA-analyse eventueel het tegendeel bewijst, als goede soort te beschouwen.

Beide andere vondsten werden een paar honderd meter van elkaar gedaan in een gemengd bos met o.a. Eik en Haagbeuk op rijke en vermoedelijk basische grond, dus zeker niet het biotoop van de gewone Hanekam. Bij de eerste collectie (onder Eik?) viel bij goed uitgegroeide vruchtlichamen de meer groengele tint op in vergelijking tot de gewone Hanekam, bovendien kleurden ze bij oppervlakkige beschadiging redelijk snel bruinrood. De tabel van Eef Arnolds (1998) leverde geen bevredigende oplossing. De enige bruin verkleurende soort die genoemd wordt is *C. pallens*, maar daarvan past de macroscopische beschrijving nauwelijks. Ruben Walley en Mieke Verbeken (1998) houden in hun tabel, in tegenstelling tot die in Coolia, *C. pallens* gescheiden van *C. ferruginascens*. Deze laatste zou zich o.a. onderscheiden door een meer olijfgroene schijn en een intensere roodbruinverkleuring van vooral het vlees, eigenschappen die zeker beter passen bij het gevonden materiaal.

Bij de tweede collectie (onder Beuk?), die er door het ontbreken van de groengele tinten in het veld totaal anders uitzag, waren de jonge vruchtlichamen vrij fors en erg licht van

kleur, de hoeden leken heel fijn berijpt, en het hymenium was licht okergeel. Ook deze exemplaren lieten bij oppervlakkige beschadiging na enige tijd een bruinachtige verkleuring zien. Deze combinatie van kenmerken paste wel goed bij *C. pallens* zoals in Coolia beschreven. Conclusie is, dat beide vondsten mogelijk genoeg van elkaar verschillen om op soortniveau onderscheiden te worden. Hierbij kan nog opgemerkt worden dat ook Eef Arnolds (mond. med.) inmiddels de mening is toegedaan dat het bij *C. pallens* en *C. ferruginascens* waarschijnlijk om twee soorten gaat, en voorts dat Ruben Walleyne bij het zien van foto's van de beide vondsten direct deze twee namen noemde en mij bovendien opmerkzaam maakte op een artikel over Cantharellen van Eyssartier & Buyck (2000). In het kleurenkatern staan foto's van zowel *C. ferruginascens* (Plaat 6) als *C. pallens* (Plaat 7).

Na het doorworstelen van de tabellen en een aantal beschrijvingen uit deze publicatie sloeg toch de twijfel over de juistheid van de determinaties weer toe. Zo is *C. pallens* alleen terug te vinden in hun sleutel met niet verkleurende soorten, vermoedelijk omdat Pilat, de beschrijver van de soort, deze eigenschap in zijn diagnose niet heeft vermeld; voorts is *C. cibarius* var. *bicolor* niet langer synoniem. Wel is in de sleutel van verkleurende soorten een door hen nieuw beschreven soort, *C. subpruinus*, opgenomen die behalve een verkleuring en een wat opvallender pruineuze hoedbekleding, aardig overeenkomt met *C. pallens* maar vooral met mijn vondst. Overigens, uit niets blijkt dat genoemde hoedbekleding erg afwijkt van verwante taxa, de auteurs geven namelijk geen enkele microscopische onderbouwing. Het is best mogelijk dat het 'pruineuze' bleke uiterlijk een optische oorzaak heeft; bijv. veel lucht tussen het bij jonge exemplaren nog grote aantal opgerichte, vrije, pigmentloze hyfenuiteinden.

Ook de in het artikel genoemde, uit het mediterrane gebied beschreven, thermofiele *C. alborufescens*, lijkt afgezien van de veel sterkere roodbruinverkleuring wel wat op onze vondst.

Wat mij betreft, is de opmerking van Eef Arnolds in zijn artikel in Coolia: "zo blijkt zelfs een populaire paddenstoel als de Hanekam nog tal van verrassingen en raadsels te bieden", na negen jaar nog steeds van toepassing. Ook niet zo verwonderlijk als Corner (1966) in zijn monografie wereldwijd alleen al voor de Hanekam 18(!) variëteiten noemt. Het wachten is nu op een uitgebreide moleculaire bewerking van deze groep.

Eens stond de Hanekam symbool voor de sterke achteruitgang in Nederland van de mycorrhizapaddenstoelen. Wie weet staat over vijftig jaar *C. alborufescens* in ons land symbool voor het alsmaar toenemende broeikaseffect.

Met dank aan Joost Stalpers voor het opsturen van het artikel van Eyssartier & Buyck.

Literatuur

- Arnolds, E., Kuyper, Th. W. & Noordeloos, M.E. 1995. Overzicht van de Paddestoelen in Nederland. Nederlandse Mycologische Vereniging.
- Arnolds, E. 1998. De Hanekam van Gunterstein en andere cantharelligheden. Coolia 41(2): 78–87.
- Corner, E.J.H. 1966. A monograph of cantharelloid fungi. Ann. Bot. Mem. 2.
- Eyssartier, G & Buyck, B. 2000. Le genre *Cantharellus* en Europe; nomenclature et taxonomie. Bull. Soc. Fr., 116(2): 91–137.
- Walleyne, R. & Verbeken, A. 1998. Onze Cantharellen. Jaarboek VMV 3: 16–22.

Plaat 3. De Groene aardtong (Microglossum viride), op de bodem langs een beekje in het Hüttesgewassen bij Allenbach, Rheinland-Pfalz, D. (Foto: Atte van den Berg)

Plaat 4. Cantharellus amethysteus. (Foto: Henk Huijser)

Plaat 5. Twee variëteiten van Cantharellus aurora. Boven de typische en onder de gele variant. (Foto's: Henk Huijser)

Plaat 6. Cantharellus ferruginascens. (Foto: Henk Huijser)

Plaat 7. Cantharellus pallens. (Foto: Henk Huijser)

